

ros közreműködése. Tudni kell ui. azt, hogy a kutatás olyan folyamat, amelyben az egymásból következő szakaszoknak egyaránt megvan a maguk sajátos információigénye. Amennyiben ezeket az információigényeket nem elégítik ki, a kutatás eredményességét teszik felelőtlenül kockára.

A fentiekből következik, hogy a könyvtárosnak és a kutatónak a kutatás egész folyamatában kapcsolatban kell állni, együtt kell működni. A könyvtárost folyamatosan tájékoztatni kell arról, hogy milyen információt igényelnek a kutatás egyes szakaszaihoz és meg kell követelni tőle, hogy könyvtári-bibliográfiai jártasságával a legjobb tudása szerint gyűjtse össze az alkalmasnak látszó információkat. Ezt a munkát követi a kutatóé, aki az összegyűjtött forrásokat értékeli, és felhasználja mindazt az információt, amelyre a kutatásnak éppen szüksége van.

/HOTJAKOV, Ja. I.: O racionalnom szootnoszenii funkcij bibliotekarja is iszszledovatelja v informacionnom obeszpecsenii naucsnoj rabotu bez ucsasztija informatora = Naucsno-Technicseskaja Informacija, 1. sor. 8. sz. 1976. p. 13-17./

(Futala Tibor)

OSZTÁLYOZÁS – INDEXELÉS

Az osztályozás elmélete

A világ dolgait és ismereteit az ember háromféle módon rendezi, csoportosítja:

1. a tapasztalatok elkülönítése tárgyakra és azok tulajdonságaira, pl. egy fa és annak a többi tárgyhoz viszonyított méretei közötti megkülönböztetés;

2. a teljes tárgy és részei közötti megkülönböztetés, pl. a fa és ágai;

3. a tárgyak különféle osztályokra bontása, osztályokba sorolása és azok megkülönböztetése, pl. az összes fák és az összes kövek osztálya.

Az alábbiakban a harmadik módszerrel, az osztályozással foglalkozunk részletesebben. *Osztályozás a legtöbb gyakorlati tevékenységben előfordul.* Ugyanakkor sokan foglalkoztak tudományos megalapozásával is.

1. Az osztályozás elvei

1.1 Logikai elvek

Az osztályozás logikailag azonos a matematikai halmazelmélet ún. partícióinak elvével. Ennek definíciója: *a tárgyak halmazának felosztása alhalmazokra akkor és*

Nemzetközi konferencia a könyvtári hatékonyságról

A Műszaki és Egyetemi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (*International Association of Technological and University Libraries – IATUL*) Belgiumban tartotta 7. kongresszusát a löveni egyetemen 1977. május 16–19. között. A konferencia fő témája a könyvtári hatékonyság fejlesztése az elkövetkezendő tíz évben. A témát a következő szempontok szerint tárgyalták:

a könyvtárvezetés technikája: elvek és célok;
a hatékonyság mérése, tervezés, pénzügyi elemzés, statisztikák stb.;

az egyes szakterületeken használatos módszerek, eljárások: beszerzés, katalogizálás, szolgáltatások, a gépesítés hatása, centralizáció és decentralizáció

/FID News Bulletin, 27. köt. 1. sz. 1977. p. 1./

csak akkor partícionálás, ha

1. két alhalmaz nem tartalmaz közös elemet, és
 2. az alhalmazok együttesen a partícionált halmaz valamennyi elemét tartalmazzák;
- vagyis kölcsönösen kizáróak és együttesen teljesekek. A matematikai halmazok elmélete azonban nem veszi figyelembe a határesetek gyakori előfordulását, azaz az olyan tárgyakét, amelyek ugyanolyan jogosan fogadhatók el egy halmaz tagjaként, mint amilyen jogosan zárhatók ki mint halmaztagok. Ez az eset a biológiai osztályozásban gyakori.

1.2 Anyagi elvek

Az osztályozás, annak ellenére, hogy azonos formális elvek szerint történik, magymértékben *eltérhet aszerint, hogy mely osztályozási kritériumok szerint történik:*

természetes és mesterséges osztályozás. Ez változhat a különféle kulturákkal és történelmi korokkal;

a lényegi és empirikus osztályozás;

pragmatikailag és másként igazolt osztályozás.

2. Az osztályozás területei

2.1 Általános problémák

A dolgok sokaságának osztályozásakor figyelembe kell vennünk azt is, hogy milyen mértékben függenek az osztályozási elvek a dolgok természetétől. Az elvek megválasztásának függenie kell pl. az *akusztikában* attól, hogy a dolgok mennyiben érzékelhetők vagy sem; a *paleontológiában* a dolgok mennyiben változnak; a *kőolajtechnikában* az osztályozandó dolgok csak fokozatokban vagy minőségben különböznek egymástól; a *foliadékdinamikában* mennyiségi vagy minőségi eltérésekről van szó.

Érzékelhető és nem érzékelhető dolgok osztályozása

Különféle felfogható dolgok (pl. a zöld tárgyak, a gépkocsik stb.) osztályainak képzésében igen jelentős szerepe van az osztály elemei *érezhető hasonlóságainak és különbözőségeinek*. Ilyenkor feltétlenül szükség van bizonyos etalon elemek meghatározására, és az osztályhoz tartozást vagy nem tartozást az etalonnal való hasonlóság vagy különbözőség alapján kell eldönteni.

Osztályozás morfológiai és genetikai kritériumok szerint

A nem változó dolgok egyszerűen *alakjuk vagy szerekezetük szerint, tehát morfológiailag* osztályozhatók. Ha viszont az osztályozandó dolgok sokaságát időben vagy másképpen változó növények, állatok, csillagok stb. jelentik, az osztályozás *genetikai kritériumok* szerint történik.

Osztályozás a fajta vagy mérték eltérései szerint

Sok esetben az osztályozandó dolgok egymástól nem jellemzőikben térnek el, hanem *tulajdonságaik fokában, mértékében*, pl. az ásványok növekvő keménységük szerint osztályozhatók. Az ilyen típusú osztályozás az ún. *parciális rendezés*en alapszik: az összefüggésnek reflexívnek, antiszimmetrikusnak és tranzitívnek kell lennie.

Osztályozás a mennyiség és a minőség különbözőségei szerint

A kvantitatív mérések tökéletesedése, szemben az egyszerű sorrendbe rendezéssel, lehetővé teszi a *rend vagy rangsor egyenlőségeinek vagy egyenlőtlenségeinek meghatározását* nemcsak a tartomány különböző egyedei között, hanem tetszőleges párijai között is. Tehát pl. a dolgokat nemcsak hőmérsékletük szerint lehet osztá-

lyokba sorolni, hanem bármely kettő közötti hőmérsékletkülönbség szerint is.

2.2 Osztályozás az egyes tudományterületeken

Természettudományok

Minél nagyobb a tisztán kvantitatív módszerek szerepe, annál *kisebb tere van a pusztán kvalitatív osztályozásnak*. Tehát lényegesen kevesebb figyelmet fordítanak az osztályozásra a fizikában, mint a biológiai tudományokban.

Társadalomtudományok

Az osztályozás alapja az ún. *ideális típusokkal* kapcsolatos. Ez sokszor a valóságos emberek társadalmi jellemzésére is szolgál úgy, hogy bizonyos emberi tulajdonságokat kiemel vagy akár el is túloz, másoktól pedig eltekint.

Alkalmazott tudományok és orvostudomány

Egy terület durva felosztása (pl. építőanyagok) eredményesebb a finom osztályozásnál akkor, ha a dolgok gyakorlati alkalmazhatósága (pl. hidépítésre) azonos; vagy akkor, ha a durva osztályozás költségei a finom osztályozásnál sokkal kisebbek.

Tájékozottatudomány

Ha az osztályozás célja az információ hozzáférhetőségének biztosítása, a *gyakorlati jellemzők* kerülnek előtérbe. Tehát a könyvtári osztályozás célja nem annyira a dolgok közötti alapvető összefüggések feltárása, hanem inkább a keresett információk körülhatárolásának megkönnyítése. Nem volna értelme arról vitázni, hogy a szénbányászat a „szén” vagy a „bányászat” osztályba tartozik. Hasonló problémák merülnek fel az enciklopédiák osztályozási sémájának kidolgozásában. Ha az információkat számítógép kezeli, az osztályozás elveit a számítástechnika követelményei módosíthatják.

3. Az osztályozás helye és szerepe a tudományos módszerben

3.1 Az osztályozás kapcsolata az elmélettel, függése az elmélettől

A tudományos törvények megfogalmazása mindig feltételezi az osztályozást. Ez nemcsak a természet univerzális törvényeire igaz, hanem a valószínűségi vagy statisztikai törvényekre is. Miközben *minden elmélet eleve feltételez valamilyen osztályozási sémát, ezt a sémát viszont az elmélet tartalma befolyásolja*. Ez különösen a biológiában szembeötlő, ahol pl. az evolú-

ciót megelőző szemléletből az evolúciós szemléletbe való átmenet sokféleképpen befolyásolja a rendszertant. Az az irányzat, hogy az osztályozás alapja – a homogén osztályok helyett – a változók gyakorisága vagy valószínűségi eloszlása egy sokaságon belül, leginkább az elméleti fizikában mutatkozik meg, a kvantumfizika térhódítása óta. Ennek megfelelően, a fizikai és biológiai tudományok egymást erősítik abban, hogy az elméletileg alapvető osztályozások a változó jellemzőktől, és nem az állandó kritériumoktól függenek.

3.2 Osztályozás és tudományos nomenklatúra

Minél bonyolultabb egy osztályozási séma, annál nehezebb annak alkalmazása, és annál fontosabb a megfelelő terminológia és nomenklatúra megválasztása. E problémák különösen a biológiában aktuálisak, ahol a fajok millióiit kell elnevezni, az általánosabb és kevésbé általános osztályokon kívül. A rendszertanilag legfontosabb jellemzőket is ki kell fejezni a nomenklatúra rendszerében. A Linné-rendszerből a Darwin-rendszerbe és az ezt követő elméletekbe való átmenetek története mutatja a nomenklatúra változását a rendszertan függvényében, és a rendszertan változását az elmélet függvényében.

3.3 Az osztályozással foglalkozó filozófiai irányzatok

Az osztályozás első metafizikai elmélete PLATON-tól származik, ez a formák elmélete. ARISZTOTELESZ filozófiája nem fogadja el a platonai formákat, az ő osztályozási elmélete és az osztályozás által adott definíciók ellentmondásmentes logikai szemlélettel és ellentmondásos metafizikai szemlélettel jellemezhetők. Néhány tudós szerint egy és csak egy osztályozási hierarchia létezik, úgy, hogy minden dolog, hacsak nem a legkisebb fajta (*infima species*) felosztható egy vagy több kisebb fajtára (*species*), és minden dolog, hacsak nem a legnagyobb fajta (*sumum genus*), egy nagyobb fajta része. Ezt a szemléletet nevezik lényegiségnek (*essencializmus*), mert a dolgok osztályozását állítólagos lényegükre alapozza. Az essencialista doktrínák valamely formáját vallja magáénak a legtöbb metafizikus tudós. Feltételezik, hogy minden létező egy vagy több természetes fajta sorolható. Vannak viszont filozófusok, akik nem fogadják el az essencialista doktrínákat, és azt állítják, hogy nincs egyetlen, lényegi, természetes vagy a priori osztályozási rendszer, amely egyedül megfelelő adekvát módon osztályozhatja a valóságot.

/KÖRNER, S.: *Classification theory = International Classification 3. köt. 1. sz. 1976. p. 3–6./*

(Roboz Péter)

A svéd építészeti osztályozási rendszer kialakításának áttekintése

A svéd *Samarbetskommiteen for Byggnadsfråger (SfB – Építészeti Különbizottság)* építészeti osztályozási rendszere révén szoros kapcsolatban állt a FID/CIB (*Conseil International du Bâtiment pour la Recherche, l'Étude et Documentation = Nemzetközi Építészeti Kutatási, Tanulmányi és Dokumentációs Tanács*) Nemzetközi Építészeti Osztályozási Bizottságával. Az SfB megalakulásának 30. évfordulója alkalmából a szerző (a Dán Dokumentációs Központ vezetője, a FID Osztályozási Kutatási Bizottság tiszteletbeli elnöke) áttekintette az eddig elért eredményeket.

Az építészeti osztályozása

Hatalmas feladat nemzetközi vagy akár csak országos méretben szabványosítani egy olyan bonyolultan összetett, széles szakterület osztályozási rendszerét, mint az építészet. A fogalmi, nyelvi, nemzeti és személyi akadályok leküzdése nagyfokú szellemi érettséget és optimizmust igényel. Az IBCC (*International Building Classification Committee = Nemzetközi Építésügyi Osztályozási Bizottság*) mégis elvégezte ezt a feladatot, nagyrészt külső támogatás nélkül.

SfB Bizottság

Az SfB 1945-ben alakult meg Svédországban, s 1948-ban terjesztette elő korszerű osztályozási javaslatát, amely az építészet bármely területén alkalmazható. Már az építőipari szakemberek 1947-es párizsi és 1948-as brüsszeli értekezletein felfigyeltek a javaslatra. Az értekezletek javaslatai szerint minden dokumentumon – meghatározott helyen – egymás mellett kell szerepelni az ETO-jelzetnek és a rendezési lehetőséget nyújtó egyszerű jelzetnek. Ezzel az osztályozási gyakorlatnak kettős elve született meg, nem volt azonban könnyű nemzetközi egyetértésre jutni abban, hogy milyen jelzet kerüljön alkalmazásra. Az 1948-ban Hágában rendezett FID-konferencia olyan közös bizottság felállítását ajánlotta, amely összehasonlító vizsgálatokat végez az ETO és az SfB rendszerek közt.

Konferencia az építészeti dokumentációról

1949-ben Genfben, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága égisze alatt rendezték meg az építészeti dokumentációs konferenciát. Itt javasolták a CIBB, illetve 1953 óta CIB létrehozását. Feladata az volt, hogy kialakítson egy nemzetközi dokumentumcseré-szolgálatot.